

باسمه تعالی

ابیات برگزیده الفیه ابن مالک جهت حفظ در کلاس صمدیه

۱- تعریف کلام

کَلَامُنَا لَفْظٌ مُفِيدٌ كَ «استقم» و اسم و فعلٌ ثُمَّ حَرْفٌ الْكَلِمُ

۲- نشانه اسم

بِالْجَرِّ وَ التَّنْوِينِ وَ النِّدَا وَ «أَل» و مُسْنَدٌ لِلْإِسْمِ تَمَيِّزٌ حَصَلَ

تبصره: البته ممکن است فعل در رسم المصحف یا شعر، تنوین بگیرد:

خَطَّانٍ لَا يُقَاسَانِ   خَطُّ الْعَرُوضِ وَ خَطُّ الْقُرْآنِ

مانند آیه لنسفعا (۳۱ یوسف) و لیکوناً (۱۵ علق) و نیز بیت ۳۶ (أفرداً) و ۴۸ (فلا تحيِّفاً) در همین مقال.

۳- نشانه فعل

بِ«تَا» فَعَلَتْ وَ أَتَتْ وَ «يَا» اِفْعَلِي و «نُونِ» أَقْبَلَنْ فَعْلٌ يَنْجَلِي

۴- جواز حذف کان بعد «إِنْ» یا «لَوْ»

و يَحْذِفُونَهَا وَ يُبْقُونَ الْخَبَرَ و بَعْدَ «إِنْ» وَ «لَوْ» كَثِيرًا ذَا اشْتِهَارٍ

۵- حکم حذف عامل مفعول مطلق

و حذف عامل المؤکد امتنع   و فی سواه لدلیل مُتَّسَعٌ

۶- تعریف نکره

نَکْرَةٌ قَابِلٌ «ال» مُؤَثَّرًا   أَوْ وَاقِعٌ مَوْقِعَ مَا قَدْ ذُکِرَا

۷- حال واقع شدن مصدر

و مَصْدَرٌ مُنْكَرٌ حَالًا يَقَعُ   بِكَثْرَةٍ كَ«بَغْتَةً زَيْدٌ طَلَعَ» [أى باغِتًا]

۸- تعریف مصدر

المَصْدَرُ اسْمٌ مَا سَوَى الزَّمَانِ مِنْ   مَدْلُولِی الْفِعْلِ كَ«أَمِنَ» مِنْ «أَمِنَ»

۹- حذف نون از مضاف

نَوْنًا تَلَى الْأَعْرَابَ أَوْ تَنْوِينًا   مِمَّا تُضَيَّفُ أَحَدُفَ كَ«طُورٍ سِينَا»

۱۰- عامل رفع مبتدا و خبر

و رَفَعُوا مُبْتَدَأً بِالْأَبْتَدَا   كَذَاكَ رَفَعُ خَبَرٍ بِالْمُبْتَدَا

۱۱- اصل در بناء

و كُلُّ حَرْفٍ مُسْتَحِقٌّ لِلْبِنَاءِ   و الْأَصْلُ فِي الْمَبْنِيِّ أَنْ يُسَكَّنَا

۱۲- علت بناء اسم

والاسم منه مُعَرَّبٌ و مَبْنِیٌّ
لِشَبِّهِ مِنَ الحُرُوفِ مُدْنِی (مُدْنِ)

۱۳- حکم ضمیر در خبر مفرد

والمفردُ الجامدُ فارغٌ؛ و إن یُشْتَقَّ فَهُوَ ذُو ضَمیرٍ مُسْتَكِنٍ

۱۴ و ۱۵- شرایط هشتگانه ساخت فعل تعجب و افعال تفضیل:

و صُغُهُمَا مِنْ ذِی ثَلَاثٍ^۳ صُرْفًا^۲   ^۴قَابِلٍ فَضْلِ^۵ تَمَّ^۶ غَیْرِ ذِی انْتِفَا
و^۷ غَیْرِ ذِی وَصْفٍ یُضَاهِی «أَشْهَلًا»   و^۸ غَیْرِ سَالِكٍ سَبِيلَ «فُعَلًا»
سیوطی: أی مِنْ^۱ فَعْلٍ ذِی ثَلَاثٍ ... .

۱۶- تعریف صفت مشبهه:

صِفَةُ اسْتَحْسِنَ جَرُّ فَاعِلٍ
مَعْنَى بِهَا الْمُشَبَّهَةُ اسْمُ الْفَاعِلِ

۱۷- رجحان حذف تاء در افعال نعم و بئس:

و الحذفُ فی «نِعَمَ الْفَتَاةُ» اسْتَحْسَنُوا   لِأَنَّ قَصْدَ الْجِنْسِ فِيهِ بَيِّنٌ

۱۸ و ۱۹- اصل در تقدم فاعل:

الاصِلُ فِي الْفَاعِلِ أَنْ يَتَّصِلَا   و الاصلُ فِي الْمَفْعُولِ أَنْ يَنْفَصِلَا
و قد يُجَاءُ بِخِلَافِ الْاَصْلِ   و قد یجی الْمَفْعُولُ قَبْلَ الْفِعْلِ

۲۰- تعریف مفعول معه:

يُنْصَبُ تَالِي الْوَائِ مَفْعُولًا مَعَهُ   فِي نَحْوِ «سِيرَى وَ الطَّرِيقَ مُسْرِعَةً»

۲۱- مواردی که می تواند نائب فاعل باشد غیر از مفعول به:

وَ قَابِلٌ مِنْ ظَرْفٍ أَوْ مِنْ مَصْدَرٍ   أَوْ حَرْفٍ جَرٍّ بِنِيَابَةٍ حَرِيٍّ

۲۲ و ۲۳- سه مورد از موارد وجوب حذف خبر:

وَ بَعْدَ «لَوْلَا» غَالِبًا حَذْفُ الْخَبَرِ   حَتَّمْ؛ وَ فِي نَصِّ يَمِينٍ ذَا اسْتَقَرَّ
وَ بَعْدَ «وَأَوْ» عَيَّنْتَ مَفْهُومَ «مَعَ»   كَمِثْلِ «كُلُّ صَانِعٍ وَ مَا صَنَعَ»
وَ «بَعْدُ» أَى: وَ «بَعْدَهُ» أَى «بَعْدَ الْمُبْتَدَأِ»

۲۴- مصدر نعت واقع می شود:

وَ نَعْتُوا بِمَصْدَرٍ كَثِيرًا   فَالْتَزَمُوا الْإِفْرَادَ وَ التَّذْكِيرَ

۲۵- اصل تقدم مبتدا و تأخر خبر است مگر با وجود قرینه:

وَ الْأَصْلُ فِي الْأَخْبَارِ أَنْ تُؤَخَّرَ   وَ جَوَّزُوا التَّقْدِيمَ إِذَا لَاضَرَّ

۲۶- دو حکم غالبی حال:

وَ كَوْنُهُ مُنْتَقِلًا مُشْتَقًّا   يَغْلِبُ لَكِنْ لَيْسَ مُسْتَحَقًّا

۲۷- یکی از مواضع وجوب تقدیم خبر:

و نَحْوُ «عِنْدِي دِرْهَمٌ» وَ «لِي وَطَرٌ» مُلْتَزِمٌ فِيهِ تَقَدُّمُ الْخَبَرِ

۲۸- ترتیب توابع:

قَدِّمِ النَّعْتَ فَالْبَيَانَ فَأَكِّدْ ثُمَّ أَبْدِلْ وَ آخِرَ بَعْطِفِ الْحُرُوفِ

۲۹ و ۳۰- حروف مشبیه بالفعل و حکم عطف بر خبر إِنَّ

[و نیز فهرست حروف ششگانه مشبیه بالفعل]:

و جَائِزٌ رَفْعُكَ مَعْطُوفاً عَلَى
و اُلْحَقْتَ بِـ«إِنَّ»، «لَكِنَّ وَ أَنَّ»
مَنْصُوبٍ «إِنَّ» بَعْدَ أَنْ تَسْتَكْمِلَا
مِنْ دُونَ «لَيْتَ وَ لَعَلَّ وَ كَأَنَّ»

۳۱- شرایط عمل «ما» شبیه به لیس:

إِعْمَالُ «لَيْسَ» أَعْمَلَتْ «ما»^۱ دُونَ «إِنْ»
مَعَ^۲ بَقَا النَّفْيِ وَ^۳ تَرْتِيبِ زُكْنِ
زُكْنٌ: عُلِمَ // بَقَا = بَقَاء

۳۲- اعمال اسم فاعل (شرط عمل اسم فاعل در مفعول به آن است که زمانش

حال یا استقبال باشد)

كَفَعْلِهِ إِسْمُ فَاعِلٍ فِي الْعَمَلِ
إِنْ كَانَ عَنْ مُضِيِّهِ بِمَعْرِزٍ

۳۳ و ۳۴ و ۳۵- موارد جواز «ال» داشتن مضاف:

وَ وَصِلُ «ال» بِذَا الْمُضَافِ مُغْتَفَرٌ   اِنْ وُصِلَتْ بِالثَّانِ كَ «الْجَعْدِ الشَّعَرِ»
او بِالذِي لَهُ اَضِيفَ الثَّانِي   كَ «زَيْدُ الضَّارِبُ رَأْسِ الْجَانِي»
وَ كَوْنُهَا فِي الْوَصْفِ كَافٍ اِنْ وَقَعَ   مَثْنًى اَوْ جَمْعاً سَبِيلُهُ اتَّبَعَ

۳۶- حیثیات مفعول مطلق از منظر تعداد:

وَ مَا لِتَوْكِيدٍ فَوْحِدٍ اَبَدًا   وَ ثَنٍّ وَ اَجْمَعَ غَيْرُهُ وَ اَفْرَدًا (اَفْرَدَن)

۳۷ تا ۳۹- شرائط عمل مفعول له:

يُنْصَبُ مَفْعُولًا لَهُ ^۱ الْمَصْدَرُ اِنْ   ^۲ اَبَانَ تَعْلِيلاً كَ «جُدْ شُكْرًا وَ دِن»
وَ هُوَ بِمَا يَعْمَلُ فِيهِ مُتَّحِدٌ   ^۳ وَقْتًا وَ ^۴ فَاعِلًا؛ وَ اِنْ شَرَطُ فَقَدْ ...
... فَاجْرُهُ بِاللَّامِ، وَ لَيْسَ يَمْتَنِعُ   مَعَ الشَّرْطِ كَ «لِزُهْدٍ ذَا قِنَع»

۴۰- تعریف حال:

الْحَالُ وَصْفٌ فَضْلَةٌ مُنْتَصِبٌ   مُفْهِمٌ «فِي حَالٍ» كَ «فَرَدًا اَذْهَبُ»

۴۱ و ۴۲- تعریف مفعول فيه:

الظَرْفُ وَقْتُ اَوْ مَكَانٌ ضُمِّنَا   «فِي» بِاطْرَادٍ كَ «هُنَا امْكُثْ اَزْمِنًا»
وَ كُلُّ وَقْتٍ قَابِلٌ ذَاكَ وَ مَا   يَقْبَلُهُ الْمَكَانُ اِلَّا ^۱ مُبْهَمًا ... ^۱

۱. دو مورد دیگر هم جزء استثنائات است که در بیت بعدی الفیه در بحث «مفعول فيه» آمده (مقادیر و ما صیغ من الفعل) و در این جا ذکر نشد چراکه صمدیه ذکر نکرده.

۴۳- علامت فعل متعدی:

علامة الفعل المُعَدَّى أَنْ تَصِلَ «ها» غیر مصدر به نحو «عَمِلَ»

۴۴ و ۴۵- منصوب بنزع خافض:

وَعَدَّ لَازِمًا بِحَرْفِ جَرٍّ   وَ إِنْ حُذِفَ^۱ فَالنَّصْبُ لِلْمُنْجَرِّ
نَقْلًا؛ وَ فِي «أَنَّ وَ أَنْ» يَطَّرُ^۲   مَعَ أَمِنْ لَبَسٍ كَ «عَجِبْتُ أَنْ يَدُورَا»

۴۶- حال همواره نکره است ولو معنی:

و الحالُ إِنْ عُرِّفَ لَفْظًا فَاعْتَقِدْ***تنکیره معنی ک «وَحَدَّكَ اجْتَهِدْ» [أَي مُنْفَرِدًا]

۴۷ و ۴۸- مضاف الیه فقط در یکی از سه فرض، ذوالحال واقع می شود:

و لَا تُجَزَّ حَالًا مِنَ الْمُضَافِ لَهُ   إِلَّا إِذَا اقْتَضَى الْمُضَافُ عَمَلَهُ
أَوْ كَانَ جُزْءًا مَّا لَهُ أُضِيفَا   أَوْ مِثْلَ جُزْئِهِ فَلَا تُحِيفَا^۲

۴۹- تعریف تمیز:

اسمٌ بِمَعْنَى «مِنْ» مُبِينٌ نَكْرَةً   يُنْصَبُ تَمْيِيزًا بِمَا قَدْ فَسَّرَهُ

۱. از باب ادغام کبیر ساکن شده است مثل آیه ۱۱ یوسف (لَا تَأْمَنَّا) که اصلش «لَا تَأْمَنُنَا» بوده (لا نافیہ است نه ناهیہ). نیز

مثل آیه ۸۰ انعام (أُتْحَاجُونَ) که اصلش «أُتْحَاجُونَنِي» بوده.

۲. فَلَا تُحِيفَا (=تَحِيفَنَّ): این کلمه اصطلاحاً متمم بیت است از باب «ای طلبه»! و معنایش این است: با مراعات این قواعد به خودت ظلم نکن.

۵۰- یکی از موارد مهم تمیز نسبت (كَفَى بِاللَّهِ حَسِيبًا / لِلّٰهِ دَرُّهُ فَارِسًا)
وَ بَعْدَ كُلِّ مَا اقْتَضَى تَعَجُّبًا   مَيِّزَ كَ «اَكْرَمَ بِمُحَمَّدٍ»^۱ (ص) اَبَا»

هر جلسه بر حجم محفوظات افزوده خواهد شد ... منتظر بقیه اش باشید.

---

۱. البته در متن شعر الفیه به جای نام مبارک نبی اکرم صلی الله علیه و آله، نام شخص دیگری آمده است. لذا شعر او به نحوی که به وزن شعری خللی وارد نشود، تغییر یافت.